

WANDELING NOL IN 'T BOSCH

IVN ZUIDWEST VELUWEZOOM

IVN

Het IVN, instituut voor natuur- en milieueducatie, is een vereniging van vrijwilligers en beroepskrachten die streeft naar meer natuur en een betere kwaliteit van het milieu.

Verspreid over Nederland heeft het IVN zo'n 170 plaatselijke afdelingen en elf provinciale consuleringsbureaus. Meer dan 16.000 leden zetten zich actief in voor de natuur en het milieu door middel van allerlei voorlichtende en educatieve activiteiten voor jong en oud, zoals excursies, cursussen, tentoonstellingen en lezingen.

Wandeling Nol in 't Bosch

route

Een wandeling van ca. 9 km door een veelzijdig landschap. De wandeling voert voor een belangrijk deel door het Renkums beekdal. Halverwege doet u pannenkoekenrestaurant de Panorambroeve aan. De route kan worden bekort met 1,5 km.

begaanbaarheid

Deze wandeling gaat grotendeels over onverharde, maar goed begaanbare bospaden.

afkortingen

de route is **vet** gedrukt; l.a. = linksaf; r.a. = rechtsaf

WANDELING NOL IN 'T BOSCH

Bij aanvang van deze wandeling is het toepasselijk om een korte uiteenzetting te geven van de geschiedenis van uw vertrekpunt: Hotel Nol in 't Bosch.

In 1836 kocht Arnoldus Gerritsen een boswachterswoning met omliggende gronden en begon daar een herberg. Deze was midden in de bossen gelegen en kreeg de naam "Nol in't Bosch". De herberg groeide uit tot een uitspanning, waar koetsiers met hun gasten konden uitrusten en eventueel van paard verwisselen. Later werd het een hotel met speeltuin en reeds in 1900 beschikte "Nol" over een tennisbaan. De dochter van Arnoldus trouwde met een Beijer, en nu nog, na 150 jaar, is het hotel in het bezit van de familie Beijer.

1 Uit het hotel gekomen steekt u de Hartenseweg over en loopt door het weilandje. Hier staan enkele fruitbomen van diverse oude rassen. U komt dan op een slingerend bospad. Na ca 100 m. bereikt u een veelsprong. Ra een lange smalle beukenlaan in. Dit is de boswachterij "Oostereng", zoals op een paaltje staat aangegeven. Wandel nu eerst door deze majestueuze laan.

Misschien loopt u deze route wel in het voorjaar. In het voorjaar heeft de beukenlaan iets feestelijks. Het lichtgroene blad aan de horizontaal uitgespreide takken tussen de grijze stammen is een prachtig gezicht. De beuk bloeit praktisch tegelijk met het

ontplooien van het blad. De onopvallende bloempjes zijn heel klein en tot katjes gebundeld. De mannelijke katjes lijken op kwastjes met lange stelen, in de vrouwelijke zitten twee stamperbloempjes in een omhulsel, dat na de (wind)bestuiving tot een bolster uitgroeit; hierin ontstaan de beukenootjes. In het voorjaar vallen in de bosgrond op de zaailingen van de beuk. Die hebben kiemblaadjes waarvan de vorm wel wat weg heeft van een vlinder. Voor hen een grote vraag, maar voor ons een weet: ze gaan bijna allemaal vrij snel dood omdat de bomen te weinig licht op de bodem doorlaten. Beuken worden vaak niet ouder dan 175 jaar. Vele mooie beukenlaanen verdwijnen, doordat één beuk in de rij sneuvelt. Omdat de stam van de er naast staande beuk niet meer wordt beschermd tegen de zonnestralen gaat deze boom dood door uitdroging. De dunne schors is niet bestand tegen sterke instraling van de zon. Tegenwoordig wordt de schors wel ingezwachteld of ingesmeerd ter bescherming tegen zonnebrand. Beuken groeien op vochtige, leemhoudende grond. Al wandelend zult u merken, dat de gezondheid van veel bomen te wensen overlaat, de hoofdoorzaak daarvan is de leeftijd. De beuken hier zijn rond 1880 aangeplant als omzoring van een laan van het landgoed "de Keijenberg". Kunt u zich voorstellen hoe voorma-

lige eigenaars hier met paard en koetsje tussendoor laveerden?

Als deze bomen konden spreken en hun herinneringen uit de voorbije tijd zouden kunnen ophalen, zouden zij ons deelgenoot kunnen maken van de verschrikkingen die ze in de Tweede Wereldoorlog meemaakten. In september 1944 werd er in dit bos hevig gevochten tussen geallieerde parachutisten en de Duitse bezetters. Veel beukenstammen vertonen nog beschadigingen, die te wijten zijn aan granaatscherven. Er zitten vaak resten van metaal in, die het hout onverkooptbaar maken: de zaag zou er op stuk springen!

Dat Staatsbosbeheer (SBB) deze prachtige bomen een natuurlijke dood laat sterven en niet meteen afgebroken takken en overblijvende strompen opruimt heeft nog een andere reden. Talloze insecten doen zich tegoed aan de resten of vinden er beschutting. Insecten etende vogels worden door zo'n "gedekte tafel" aangetrokken. De natuur heeft er baat bij dat de mens niet van elk bosgebied een steriel park maakt. Aan weerskanten van de laan zien wij een zgn. "spaaartelgenbos".

2 De laan komt uit op een slecht verharde weg die de Hartenseweg verbindt met de Bennekomseweg. Deze steekt u over.

Een spaaartelgenbos is niet een echt eikenbos met dikke stammen en zware kruinen. Toch zijn deze bomen eeuwenlang in gebruik geweest voor eikehakhout. Het werd gebruikt voor het winnen van "run" om leer te looien. Run is gemalen schors (ook wel "eek" genoemd). Om de 8 à 10 jaar werden de eikenstruiken daartoe gekapt. Dat werd gedaan door de eekschillers. Soms waren dat hele gezinnen, die onder vreselijke omstandigheden hun werk deden. In het werkseizoen was hun woning vaak een kuil in de grond, waarover een dak was gemaakt. Zo trok men van perceel naar perceel. Het dikke hout diende als brandhout voor de ovens van de bakkers. Nadat het hout was gekapt liepen de stobben weer uit, om na 8 à 10 jaar weer te worden gekapt. Toen in 1875 andere looistoffen werden geïmporteerd en bovendien steenkool en petroleum als brandstof gingen dienen, was de "run" niet meer nodig. Om toch nog enige opbrengst uit het bos te krijgen, kapte men alle uitlopers op één na. De meest rechte "telg" werd "gespaard" en groeide uit tot een boom. Deze telgen zijn nu circa 60 jaar. Kijkt u ook eens naar de prachtige mossen en korstmossen op deze eeuwenoude stobben of strubben.

In de herfst komen op de bladen van de eikenstruiken vaak galappeltjes voor. Ze zijn zo groot als een knikker. De kleur is rood. Er zijn jaren dat de eiken meer gallen dan eikels dragen. De galwesp legt in het begin van de zomer met haar legboor een eitje in de nerf van het nog jonge blad. Hierna is haar

taak ten
einde. De
eik wordt
er door ge-
prikeld en
geeft extra
stoffen af,
waardoor
de gal om

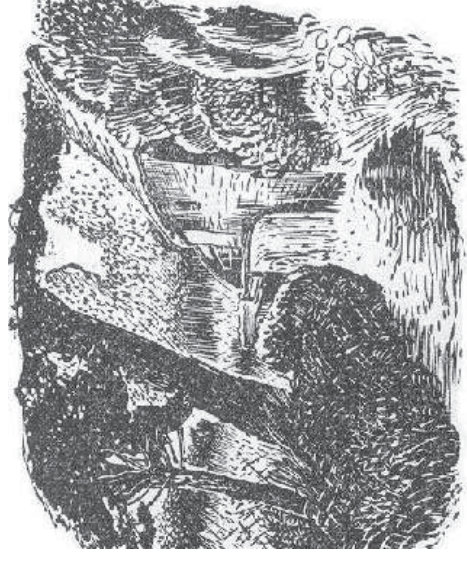

de larve (die uit het eitje is gekomen) heen ontstaat.
De larve voedt zich met stoffen uit de gal. Als ze een
volwassen wesp is geworden knaagt ze zich een
weg naar buiten. Dit zijn alleen de vrouwtjes. In de
winter zoeken ze de slapende knoppen van de eik op
en leggen er de eitjes op. Er ontstaan nu kleine paar-
se gallen. Hieruit komen mannetjes en vrouwtjes. De
vrouwtjes leggen in de lente weer bevruchte eitjes
op de bladeren, waarmee de cyclus rond is. Vroeger
werden gallen verzameld omdat ze veel looizuur be-
vatten, ze dienden voor de leerbewerking en inktbe-
reiding. Er zijn meer dan duizend soorten gallen met
allerlei bomen als gastheer.

3 De slechtverharde weg was u overge- stoken en nu loopt u over een slingerend laantje. Dit laantje komt uit in het Renkums beek- daal bij de "Oliemolenbeek".

Op de Veluwe zijn in de ijs tijden een groot aantal
ruime dalen ontstaan, waarin later vaak door toe-
doen van de mens vele beken gingen stromen. De
hoofdvorm van de dalen ontstond tijdens de ijs tijden
door erosieprocessen onder zeer koude klimaatscon-
dities met geheel andere bodemprocessen dan nu.

De meeste beken in deze streek zijn zogenaamde
sprengbeken. Die zijn van oorsprong door de
mens gegraven. In de 16e en 17e eeuw ontdekte
men, dat in de oude smeltwaterdalen op de hellingen
het grondwater kon worden aangeboord. Het uit de
sprengkoppen stromend water werd opgevangen in
een gegraven sloot. Het werd gebruikt als drinkwater,
waswater, maar ook als krachtbron voor aandrijving
van watermolens, korenmolens en olieperserijen
(oliemolens). In de negentiende eeuw kon de op-
komende papierindustrie het kraakheldere Veluwe
water ook goed gebruiken. De huidige papierfabrie-
ken en wasserijen rondom de Veluwe hebben hun
ontstaan te danken aan de Veluwe sprengbeken.
De drie stroompjes die hier door het Renkums beek-
dal lopen hebben ieder een eigen naam. U staat hier
aan de Oliemolenbeek, genoemd naar een water-
molen, die gebruikt werd voor het persen van olie uit
lijn- of raapzaad. Midden door het dal stroomt de Hal-
veradsbeek en aan de overkant de Molenbeek. Om
het nodige verval te realiseren bij de watermolens

werden de nieuwe beektrajecten hoger langs de dalwand "opgeleid". Het water kon dan meestal op een bovenradsmolen een meter of twee, drie vallen. De Oliemolenbeek en de Molenbeek zijn zulke opgeleide beken. De korte Halveradsbeek leverde net genoeg water om het "halve" molenrad aan te drijven! Acht tot negen molens hebben er in het dal gestaan. Het enige armzalige restant is te vinden op het terrein van het huis Quadenoord.

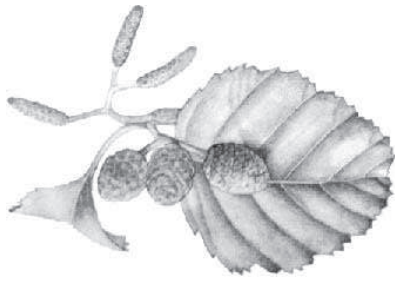
Het door het Veluwe zand gefilterde grondwater is zeer helder en voedselarm, de temperatuur van het water is vlakbij de sprengen vrijwel constant op 10° C. Als gevolg hiervan komen in deze beken levensvormen voor, die elders in Nederland vrijwel niet meer te vinden zijn.

De beken staan regelmatig droog door forse wateronttrekkingen. Er wordt wel gewerkt om de onttrekkingen op de rand van de Veluwe te verminderen, maar dit zijn zeer langdurige processen. Om de beken stromend en de cultuur- en natuurhistorische waarde in stand te kunnen houden is onderhoud nodig. Van-

uit bedrijfseconomisch belang werd dit vroeger door de papierfabriek van "van Gelder" gedaan. De fabriek had er zijn personeel voor. Na een lange periode van verwaarlozing in de jaren zeventig en tachtig hebben vrijwilligers dit werk overgenomen. Een werkgroep van de IVN Zuidwest-Veluwezoom onderhoudt de beekloop en sprengen in samenwerking met SBB, de eigenaar van de meeste grond in het beekdal, en de verantwoordelijke instantie voor het natte gedeelte van de beek, het Waterschap Vallei en Eem. Vanaf september tot in maart wordt op zaterdagochtend om de twee weken een beektraject met eenvoudig handgereedschap "opgeschoond" door vrijwilligers.

4 Langs de beek loopt een veel gebruikt en zeer geliefd wandelpad. U gaat l.a. en volgt de beek stroomopwaarts.

Dicht langs de kant van de beek staan bomen, die graag met hun voeten in het water staan, bijvoorbeeld elzen. Elzen compenseren het gebrek aan stikstof in de grond door stikstof uit de lucht te binden. Zo verbetert de boom de arme grond en voorkomt erosie aan de oevers. De boom is eenzijdig, dat wil zeggen dat er mannelijke en vrouwelijke bloeiwijzen op één boom voorkomen. De katjes rijpen in het voorjaar en in de zomer kunt u de groene vruchten (elzenpropjes) aan de boom zien zitten. De bladeren van de elsen zien er vaak geskeleteerd uit, dat wil zeggen, dat alleen de nerven over zijn gebleven. Dit wordt veroorzaakt door de larven van het elzenhaantje, een donker, metaalglanzend kevertje. U kunt ze gemakkelijk vinden, want ze zitten het liefst aan de

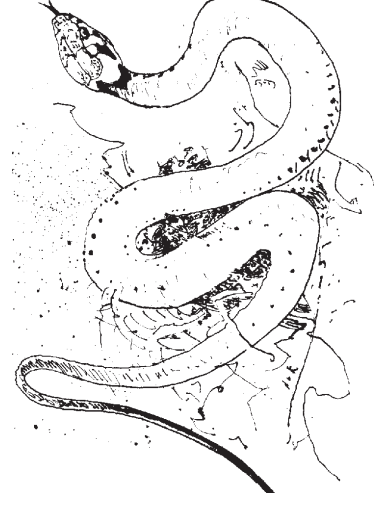
hazelaar katjes

zonzijde van het blad. Als er gevaar dreigt vouwen ze hun pootjes onder het lichaam en laten zich op de grond vallen. De beuken langs de beek zijn van 1850. Aan de overkant en in het beekdal kunt u twee oude boerderijen zien liggen. De meest rechtse is tegenwoordig het gebiedskantoor "De Beken" van SBB. Hier heeft SBB tegenwoordig zijn kantoor en opslagruimten en wordt het beheer over boswachterij Oostereng gevoerd. Er vinden ook andere activiteiten op natuurbied plaats. Pal erachter ligt het huis "de Keijenberg". De andere boerderij waar op gedoeld wordt is het monumentale "Everwijnsgoed" met zijn driekapppige dakconstructie.

5 Af en toe buigt het pad wat van de beek af om dan ineens omhoog te gaan.

Op het hoogste punt langs de Oliemolenbeek staat een viertal lindes, gemakkelijk te herkennen aan het hartvormige blad. Vroeger bevond zich hier een prieeltje. Van hieruit had de ongetwijfeld theedrinkende rustzoeker een fraai uitzicht; niet alleen op het beekdal maar ook op een poel aan de voet van het heuveltje. Deze poel heeft vroeger dienst gedaan als zwembad voor de bewoners van het huis "de Keijenberg" aan de overkant van het beekdal. De poel is als gevolg van uitbundige vegetatie met onder

andere els grotendeels "verland". De vochtige omgeving is echter zeer geschikt voor allerlei diersoorten, zoals padden, kikkers en slangen. In het verleden zijn hier zelfs drie soorten slangen aangetroffen, de adder, de gladde slang en de ringslang. De ringslang wordt hier nog regelmatig gezien en is te herkennen aan de twee halvevormige gele of oranje vlekken achter de kop. Het lichaam is staalblauw tot grijs met donkere vlekken. Het dier zwemt goed. Op het land zoekt hij vaak beschutting onder de braamstruiken. De ringslang is een reptiel, hij heeft een huid met schubben en ademt via longen. Hij gebruikt de zon om zijn temperatuur te regelen, een algemene eigenschap van reptielen. Op warme dagen is de kans om hem te zien dan ook het grootst. Een vochtige broeierige bladhoop is een ideaal domein. Hierin worden de eieren gelegd. Bij reptielen is de aanpassing aan het landleven verder gevormd dan bij amfibieën, zoals kikkers. De ringslang is overdag actief en zijn voedsel bestaat uit kikkers, larven van allerlei dieren, kleine visjes en jonge vogels. Aangezien hij zijn voedsel niet nodig heeft voor de omzetting in lichaamswarmte kan hij met weinig volstaan en kan

zelfs lange tijd zonder.

In de zomer kwaken hier kikkers, meestal de groene. De bruine kikker leeft meer op het land en kwaakt niet zo luid. Zowel slang als kikker houden een winterslaap. Tijdens

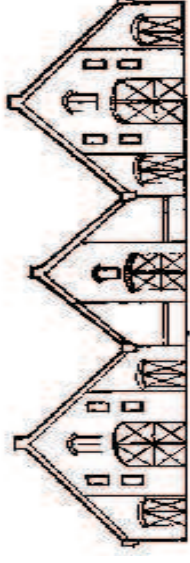
zachte dagen in de winter komen zij wel naar buiten. Ze overwinteren op het land in oude holten of onder boomstronken. De groene kikker overwintert ook wel in het water. Het behoud van dergelijke poelen is van groot belang voor het voortbestaan van deze diersoorten.

6. U vervolgt het pad langs de Oliemolen-beek stroomopwaarts.

Links, wat hoger op, ziet u door de bomen een gewezen boswachtershuis. Dit is tegenwoordig bij SBB in gebruik als vakantiehuis. In de akker voorbij het huis zijn in de schemering vaak reeën te zien, grazend in de bosrand.

7. e beek kromt naar rechts en u loopt, via een recent aangelegd pad richting Bennekomse weg. Op het brede fietspad slaat u r.a. en ziet u rechts boerderij het Everwijnsgoed.

De voormalige boerderij met zijn drie karakteristieke schuren, is met de achterkant naar de weg gericht. De boerderij werd, zoals blijkt uit de jaarankers op de voorgevel, in 1805 gebouwd. Uit oude stukken blijkt

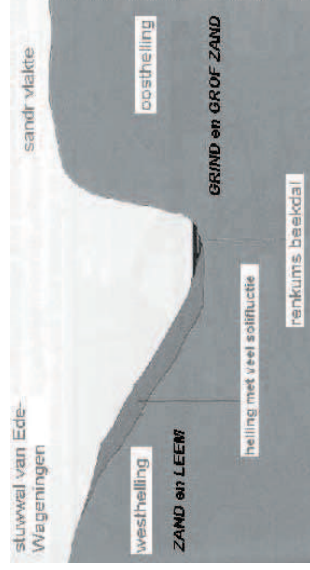
dat hier al in 1627 een boerderij stond. In 1973 is de laatste pachter er uit getrokken en heeft het enige jaren leeg gestaan. Het gevolg was dat de boerderij in verval raakte. In de jaren zeventig is het complex gekraakt door Wageningse studenten, die er nog lange tijd allerlei activiteiten op het gebied van biologische landbouw ontplooiden. Er werd zelfs kaas gemaakt.

Tegenwoordig wordt het bewoond door een particulier. Het is nu een rijksmonument en er vinden kleine schalige activiteiten plaats. Er is onder andere een expositieruimte en op zondagmiddag is er een café en terras. Met behulp van een Stichting wordt de boerderij anno 2000 ingrijpend opgeknapt en onder ander van een nieuw dak voorzien.

Wanneer u met de rug naar het Everwijnsgoed staat kijkt u in noordelijke richting over het dal van de Renkumse beek. Deze wandeling voert u door een gebied waarvan de vorm in een ver verleden is ontstaan. Het materiaal in de ondergrond is zeer divers en bestaat uit zand grind en leem. In aanleg is het afkomstig van de rivieren Rijn en Maas. Maar de ijs-tijden hebben in een geologisch recent verleden een groot stempel op dit gebied gedrukt. In de voorlaatste Saale-ijstijd (200.000-130.000 jaar geleden) bereikte de Scandinavische landijskap het midden van ons

land. Het ijs duwde de bevroren grond voor zich uit en opzij en zo ontstonden de Veluwe situwwallen, het skelet van de Veluwe. Het dal waardoor de beken nu stromen is aan het eind van de laatste ijstijd, de Weichsel-ijstijd (ca. 90.000-10.000 jaar geleden), ontstaan in smeltwaterafzettingen afgezet in en na de Saale-ijstijd. Tijdens het Weichsel veranderde ons land in een toendra, met veel zand- en stofstormen. De ondergrond was het grootste deel van het jaar diep bevroren. Alleen in de zomer dooide de bovenlaag op. Het overheersende erosieproces was het over grote oppervlakten afvloeien van lagen bodemmateriaal, solifluctie genoemd (sol=bodem). Als gevolg hiervan is een deel van de hellingen afgevlakt. De honderden glooiende droge dalen op de Veluwe zijn hiermee verklaard.

In dit dal valt op, dat de westhelling veel minder steil is dan de oosthelling. Het dal is asymmetrisch van vorm. Een complex van oorzaken heeft hiervoor gezorgd. De oostelijke dalwand bestaat grotendeels uit grind en groffe zanden. De westhelling uit fijnere zanden die deels door de wind in de luwte van het hogere stuwwal zijn afgezet. Erosieprocessen in deze twee verschillende materialen verlopen ongelijk wat snelheid en duur betreft. Ook door het verschil in

Wandeling Nol in 't Bosch

expositie van oost- en westhelling t.o.v. de inwerking van zonnewarmte verliep het erosieproces ongelijk. De westhelling bleef natter door minder instraling van de zon en erosie kon in het warme seizoen langer doorgaan. De erosiemassa's drukten de hoofdafvoer oostwaarts tegen de andere dalwand. Juist door het sneller opdrogen van de oosthelling stopte het erosieproces hier eerder. Het steiler worden van de helling wordt eerder toegeschreven aan ondermijning door een beek, dan door meer hellingerosie! Meer dalen op de Veluwe, vooral Noord-Zuid georiënteerde dalen, hebben deze vorm.

8 R.a. het geasfalteerde fietspad langs het Everwijnsgoed. Voorbij de 2e duiker onder de weg, 100 m. voorbij Everwijnsgoed, direct l.a. een kort stukje zandpad naar de Bennekomseweg. Deze weg steekt u over. (oppassen!). Vervolg zandpad langs de Molenbeek tot aan een viersprong met links bankje. L.a. het bruggetje over. Volg het schelpenpad tussen 2 weilanden door. Over een tweede bruggetje steekt u de Oliemolenbeek weer over.

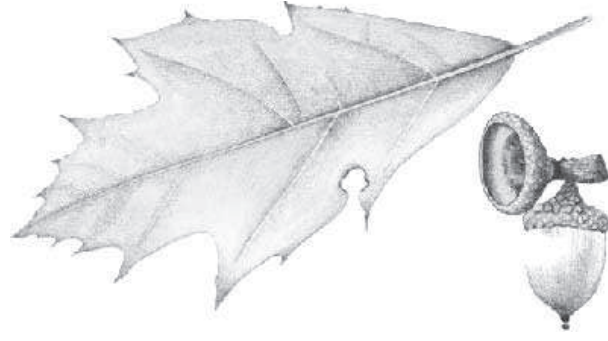
Rechts midden in het dal staat een fraaie eik. Het is een Amerikaanse eik. De in het verleden geïmporteerde soort voelt zich hier prima thuis op de zandgronden van de Veluwe. Het blad is groot met scherp gepunte tanden. In de herfst krijgen de bladeren prachtige kleuren, van geel tot dieprood. Een nadeel is dat het blad bijzonder slecht verteerd, wat slecht is voor de bosbodem. De jonge opslag van deze soort is ook tamelijk agressief. Waar de eikels niet

door zwijnen worden opgegeten is de soort moeilijk in toom te houden. Hoewel de Amerikaanse eik een belangrijke zuurstofproducent en stofvanger is en redelijk goed tegen luchtvervuiling kan, zal hij in de toekomst uit het landschap gaan verdwijnen omdat het een zgn. "exoot" is. Het terreinbeheer is er tegenwoordig op gericht om in het bos meer inlands hout te laten groeien. Een andere exoot die op de Veluwe bij terreinbeheerders berucht is en enorm woekert is de Amerikaanse vogelkers.

Deze alleenstaande Amerikaanse eik heeft hier in het beekdal een belangrijke functie als schuilplaats voor kleine vogels en als uitkijkpost voor roofvogels zoals buizerd en havik, die in dit gebied actief zijn. Want tijdens de wandeling door het beekdal is vaak de klagelijke roep van de buizerd te horen. U maakt een goede kans om op een open stuk zoals hier de vogel in zweefvlucht en cirkelend te zien.

De rijen bomen dwars in het beekdal links en rechts geven aan waar enkele sprengen van de Oliemolenbeek zijn. Ondanks de daling van het grondwater is het beekdal toch vaak nat. Let ook eens op het verschil in graslanden. Rechts een intensief door paarden gebruikte wei, links een ex-

tensief beweide grasland. De paardenwei ziet er saai uit. In het andere stuk beekdal wordt al jarenlang geen kunstmest meer gebruikt en wordt het maaisel afgevoerd. Het weiland verschraalt. De variëteit aan planten, insecten en vogels neemt hierdoor behoorlijk toe.

9 Uit het bosje aan de overkant gekomen slaat u r.a. een onverharde brede weg op. Rechts passeert u een paardenstalling annex manege. Links een grote paardenwei. De weg wordt nu een slecht zandpad met rechts over de velden uitzicht op het huis "Quadenoord". U komt nu in een laan met aan weerszijde beuken. Deze weg draait naar rechts. Aan het eind ligt rechts onder de grote beuken een spreng en links een akkertje.

De spreng onder de grote beuken is de Beuken-spreng. U kunt hier goed zien hoe diep zo'n sprengkop in de loop der jaren wordt door ophoging van de randen. Het akkertje wordt vaak gebruikt door een imkervereniging die dit soort veldjes regelmatig inzaait met wilde bloemen die veel honing geven, onder andere de paarse phacelia.

Quadenoord is de naam van het private landgoed waar u nu op wandelt. De herkomst van de naam is niet bekend. De Quaden behoorden tot een Germaanse volksstam die hier gelijk met de Romeinen in deze streken woonden. De Romeinen hebben sporen achtergelaten, de Quaden, die zeker geen vrienden van de Romeinen waren, echter niet. In 1703 komt de naam Kwadenoord in de leenregisters voor.

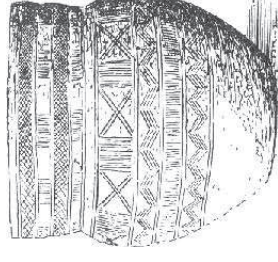
Sinds 1875 is het landgoed van de familie Koker. Op het landgoed wordt een "kasteel- en landgoedcamping" geëxploiteerd.

10 U slaat nu i.a. naar het brede zandpad met naast liggend fietspad. Dit is de Bosbeekweg. Na 150 m. ziet u rechts een wandelpad evenwijdig met het prikkeldraadhek lopen. Dit pad dat verderop kronkelend langs de beek loopt volgt u. Links ziet u een grafheuvels.

Deze grafheuvels zijn "klokbekeerheuveld" uit de overgangperiode van het Stenen tijdperk naar het Brons tijdperk (ca. 2000 voor Chr.). Bekers en andere gebruiksvoorwerpen gaf men aan sommige doden mee. Dit aardewerk heeft men in zijn karakteristieke vorm, met een platte bodem en met een versiering van geometrische figuren in meestal horizontale banden over de gehele wand, in vele landen aangetroffen.

11 Het pad buigt naar rechts met het hek mee tot u bij een rood wit gemerkt paaltje komt. Rechts ziet u weer een sprengkop. U vervolgt het kronkelende pad langs de beek, die u aan de rechterhand houdt. U komt langs nog een paar fraaie sprengen.

Afhankelijk van of de beek in de zon ligt of onder bos komen twee typen watervegetatie voor. In een door de zon beschenen traject groeien meestal uitbundig planten. In de beek onder bos is dit veel minder het geval.

In de sprengkoppen kunt u vinden: waterbronkruid in compacte kussens, veenstaartje. In de Bosbeek waar u langs wandelt grote pakketten veenmos, fonteinkruid. Op steile donkere oevers is het varentje dubbeloof te vinden, naast plakraten levermos.

De zonbeschenen beek is de omgeving van gewone waterranonkel, gele lis en de woekeraars zoals sterrekroos en waterpest en biezen. Deze laatste twee zorgen voor verstopping van de stromende beek.

12 Aan het einde van het pad langs de Bosbeekspreng ziet u aan de rechterkant bij de sprengkop een boerderijtje. Daar komt u weer op de Bosbeekweg met fietspad.

Op dit punt aangekomen kunt u er voor kiezen de route te bekorten met 1,5 km. De beschrijving hiervan vindt u achter in het boekje.

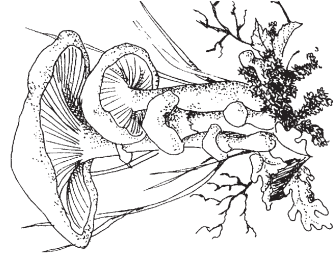
13 Bosbeekweg oversteken. U loopt een breed zandpad in, de Hertogweg richting Panoramahoeve. Links campingterrein "de Dikkenberg" en "langoed Panorama". Aan het eind komt u op de Panoramaweg, asfalt met fietspad. 150 m naar rechts ligt het poffertjes en pannenkoeken restaurant "de Panoramahoeve". U bent dan over de helft van de wandeling.

LET OP! Op het kruispunt van de Bosbeekweg ligt enige honderden meters naar rechts aan de rechterkant van de weg het NIVON natuurvriendenhuis. In dit gebouw is aan de achterkant in een sousterrain het (piep) kleine museum "Tute Natura" te vinden. Hoewel klein van opzet, is er een unieke verzameling archeologische vondsten uit de directe omgeving van het beekdal samengebracht. Ook is er interessant materiaal over flora en fauna van de beken. Omdat het museum met vrijwilligers werkt zijn de openingstijden zeer beperkt: op zon- en feestdagen van 11.00 tot 15.00 uur. Als u op het juiste tijdstip deze wandeling maakt kunt u voor deze optie kiezen.

13 Van de Panoramahoeve loopt u terug langs het "Landgoed Panorama". Aan het einde van de weg P22910, i.a. de asfaltweg vervolgen; voorbij een bord "Dikkenberg Camping" 2^e bospad r. het bos in. U volgt de gele paaltjes, de "Oosteringroute" van Staatsbosbeheer.

U loopt door een gevarieerd bos. Bodembedekking bestaat vaak uit een tapijt van dennennaalden of een onderbegroeiing van bosbessen.

14 Een brede laan met ruiterspad wordt overgestoken, hier verlaten we

de gele paaltjes en gaan r.a./ i.a. de groene-paaltjes-route volgen, dit is een smal pad langs een bosrand met links een oud akkertje, nu grasland. Vervolgens door een klein stukje bos, langs een paardenwei. Bij een splitsing links aanhouden. Aan het eind van het weiland komt u na enige meters verder bij een kruising, met een omgevallen beuk, hier r.a. een smal kronkelpad in tot aan een open plek in 't bos. Hier i.a. / r.a. de beukenrij volgen tot aan een verharde weg bij een groot beukenbos. Hier i.a. U komt dan bij de Bennekomseweg met rechts een boswachtershuisje en links twee oude stenen palen aan weerszijde van de Bennekomse weg van het oude landgoed Oostereng . U steekt hier (voorzichtig) over en volgt het pad naast het ruiterspad tot u weer bij Nol in 't Bosch uit komt.

Misschien is hier de gelegenheid nog wat meer informatie over boswachterij "Oostereng" te geven. Dicht bij de Bennekomseweg gekomen loopt u langs een half open terrein. Het is het terrein van het voormalige ITAL. Dat was een landbouwkundig rijksinstituut. Destijds een paradedepartement van het landbouwkundig onderzoek op het gebied van bestraling van voedsel. Er stond in de bossen een heuse kernreactor. Alleen,.... de consument had niet zoveel trek in bestraald voedsel. Hoewel het onderzoek natuurlijk allerlei nuttige resultaten heeft opgeleverd is de commerciële toepassing op een flop uitgedraaid. Het complex heeft circa 20 jaar leeg gestaan. Samen

met Staatsbosbeheer, de eigenaar van de gronden is besloten om het gehele complex volledig af te breken en het terrein terug te geven aan de natuur. Op de plaats van deze gebouwen stond vroeger het landhuis Oostereng gebouwd door mr. W.A. Insinger, die in 1899 in het bezit van het landgoed kwam. Hij nam een tuinarchitect in dienst en liet het landgoed verfraaien met aanplant van veel exotische naald- en loofhoutsoorten. In de oorlogswinter 1944/45 is veel van deze aanplant verloren gegaan. Toch zijn er nog steeds veel bijzondere bomen te vinden. Dit zijn met name de coniferen, die men eerder in een park zou verwachten. Ook is er de sequoia of mammoetboom. Al wandelend valt ook de recent door de beheerders toegepaste "coullissenkap" op. Er worden kleine percelen bos gekapt zodat er een open plek in het bos ontstaat. In het verleden werd vaak perceelsgewijs het bos gekapt. Hierbij ontstonden meer dan eens grote kapvlaktes. De kleinere open plekken dienen voor natuurlijke verjonging van het bos. Hierdoor neemt de variatie in ouderdom en beschutting in het "bosplantsoen", zoals dat door bosbouwers wordt genoemd, toe.

Wandeling Nol in 't Bosch

BEKORTING VAN DE ROUTE

Als bij u de benen en/of voeten beginnen te pro-
testeren, of u heeft om andere redenen behoefte
om wat sneller huis- of hotelwaarts te keren dan
wordt hier de mogelijkheid geboden de route te
bekorten. U komt dan niet bij de Panoramahoeve
en komt verder ook geen uitspanning tegen! De
afsteek bedraagt ca. 1,5 km.

Op het kruispunt op de Bosbeekweg gaat u i.a.
de Bosbeekweg op. U volgt de weg tot voorbij
de camping. Bij huisnummer 32 gaat u r.a. een
bospad in. Bij de tweede kruising met een flink
pad gaat u i.a. en u bent dan op de gele route van
punt 14.

**NB. De gele route kan rechtsom en linksom
gelopen worden, dwz aan de linkerzijde staan
gele paaltjes in de omgekeerde richting**

U loopt nu door een larixbos. De larix is de enige
naaldverliezende boom in Nederland. De naalden
zitten in rozetten bij elkaar. In het voorjaar zijn ze
prachtig zacht blauw-groen. In de herfst fraai oker-
geel gekleurd en in de winter is de boom kaal. De
geelgekleurde naalden liggen dan als een tapijt op
de grond. De kegels groeien rondom de hele tak. Ze
kunnen jaren aan de tak blijven vastzitten. De schub-
ben van de kegels zijn net als rozenblaadjes naar
buiten omgekruld.

Enige literatuur

Schaafsma, R. (red.), Wandelen in het Renkums Beekdal. Uitgave IVN Zuidwest-Veluwe, 1994 (2e druk)

Holleman, T., en Haytsma, A. (red.), Ede-Renkum, op zoek naar de geschiedenis in het landschap. fietsroute. Archeologische Routes in Nederland no. 6 van het R.O.B., Amersfoort 1994

Colofon

Auteurs

Piet Dolman, Hubert Mettievier Meijer

Productie

Hubert Mettievier Meijer

Afbeeldingen

M.J.Ch. Kolvoort en anderen

Uitgave

IVN Zuidwest -Veluwezoom

eerste druk mei 2000

tweede druk april 2005

